

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто та узагальнено іноземний досвід і тенденції розвитку оподаткування доходів фізичних осіб. Окреслено перспективи його залучення в Україну з метою вдосконалення податкової системи в умовах інтеграції у ЄС.

Постановка проблеми

Відповідно до концепції реформування податкової системи України, її вдосконалення відбуватиметься, виходячи зі стратегічної мети – побудови соціально-орієнтованої економіки та інтеграції в європейське співтовариство [4, с. 10]. Тому податкова система України має бути гармонізованою із закордонними податковими системами. Податкова гармонізація – це систематизація та уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, які належать до міжнародних регіональних угруповань. Тобто у цьому контексті гармонізація податків передбачає міждержавну податкову уніфікацію між країнами-членами інтеграційного угруповання з головною метою – недопущення міграції капіталу в держави з низьким рівнем оподаткування. Нині найвищий рівень гармонізації податків – у країнах-членах Європейського Союзу [6, с. 21].

Проте особливості сучасного зовнішнього і внутрішнього середовища України роблять неможливим пряме перенесення на національні умови тих податкових механізмів, які сформовані в інших країнах. Однак принципи розробки даних механізмів, особливо щодо їх узгодження на багатосторонній міжнародній основі, і податкові норми необхідно взяти до уваги в процесі реформування податкової політики в Україні [1, с. 100]. Для досягнення цієї мети необхідно розробити податковий механізм, який дозволив би оптимально врахувати інтереси держави, платників податків та відповідав критеріям побудови податкових систем розвинених країн.

Внутрішні вади чинної податкової системи є наслідком непослідовної податкової політики держави за роки незалежності України. У зв'язку з цим податковій системі України притаманні наступні фіскальні дисбаланси:

- нестабільність та неузгодженість нормативно-правової бази з питань оподаткування;
- невідповідність системи оподаткування окремим принципам її побудови та призначення;
- нерівномірність розподілу податкового навантаження;
- неефективність податкового планування та прогнозування;
- неоптимальність структури системи податків і зборів;

- наявність у платників податків податкового боргу та переплат;
- висока вартість адміністрування податків та зборів;
- низький рівень забезпечення сплати платежів, які донарахували контролюючі органи тощо. Наявність зазначених дисбалансів у сфері справляння податків свідчить про те, що в Україні спостерігається низький рівень внутрішньодержавної податкової гармонізації [6, с. 91].

Важливим етапом усунення зазначених проблем є реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблеми вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб на основі вивчення та впровадження передового іноземного досвіду досліджувалися такими науковцями, як О. Воронкова, Ю. Іванов, Л. Демиденко, А. Крисоватий, І. Лютий, Н. Ткаченко та ін. [1, 3, 2, 6, 7, 9]. У своїх наукових працях вчені не тільки констатують податковий європейський досвід, а й порівнюють його з вітчизняними реаліями. Проте окремі проблемні питання обґрунтування механізмів залучення в Україну новачій податкової теорії та практики залишаються поза увагою дослідників та потребують подальшого вивчення.

Метою даної статті є узагальнення досвіду особистого прибуткового оподаткування, накопиченого зарубіжними країнами, для подальшого визначення його пріоритетних напрямів та можливості застосовування в Україні.

Об'єкти та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес оподаткування доходів фізичних осіб. Для наукового вирішення поставленого у статті завдання використовувалися методи теоретичного та емпіричного дослідження, а саме: абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, розрахунково-конструктивний, аналогії, а також методи фінансового аналізу.

Результати досліджень

Останнім часом динамічно зростає роль особистого прибуткового оподаткування як в Україні, так і в інших країнах. Найвищий рівень фактичних надходжень податків з доходів фізичних осіб до бюджету у ВВП за останні роки відзначається у Канаді – 13,3 %; Австралії – 12 %; Великобританії – 10 %; найнижчий рівень зазначеного показника – в Аргентині – 2,3 %; Угорщині – 4,6 %; Польщі – 4,7 %. Найбільше значення частки податку з доходів фізичних осіб у загальній сумі доходів бюджету спостерігається в Австралії – 35,2 %; Канаді – 30,6 %; США – 30,5 %; найнижчий рівень зазначеного показника – в Угорщині – 9,2 %; Аргентині – 9,8 %; Польщі – 10,9 %. Середній показник питомої ваги фактичних надходжень податків з доходів фізичних осіб до бюджету в загальній сумі доходів бюджету розвинених країн становить 19,5 % [11, с. 9].

Порівняємо частку індивідуального прибуткового податку в податкових надходженнях та у ВВП в Україні та в країнах ЄС (27) за 2001–2008 рр. (табл. 1). Частка індивідуального прибуткового податку в податкових надходженнях у

розвинених європейських країнах становить у середньому 22,6 %, що наближено до відповідного показника в Україні (21,4 %). Проте частка індивідуального прибуткового податку у ВВП в країнах ЄС удвічі більша, ніж в Україні, і складає в середньому 9 % проти 4,5 %.

Таблиця 1. Рівень оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах ЄС

Показник	Роки	ЄС	Україна
Частка індивідуального прибуткового податку (податку з доходів фізичних осіб) у податкових надходженнях, %	2001	24,4	23,9
	2002	24,1	23,8
	2003	23,6	24,8
	2004	23	20,9
	2005	23,2	17,6
	2006	20,2	18,1
	2007	20,8	21,6
	2008	21,1	20,2
Частка індивідуального прибуткового податку (податку з доходів фізичних осіб) у ВВП, %	2001	9,7	4,3
	2002	9,5	4,8
	2003	9,3	5,1
	2004	9	3,8
	2005	9,2	3,9
	2006	7,8	4,1
	2007	8,1	4,9
	2008	8,1	4,8

Джерело: адаптовано [6, с. 209].

Отже, аналіз розвитку податкових систем іноземних країн свідчить про зростання ролі оподаткування доходів громадян, що дозволяє забезпечувати сталі надходження до бюджету і використовувати регулюючі властивості податку. Серед факторів такого зростання, – передусім, збільшення податкової бази, розширення об’єкта оподаткування і підвищення ставок податку. На наш погляд, ключовими чинниками збільшення частки надходжень від податку з доходів фізичних осіб повинно бути зростання доходів населення та розширення на цій основі податкової бази.

На макроекономічному рівні це стане можливим при зростанні ВВП і підвищенні в ньому питомої ваги оплати праці. Податкова політика повинна формуватися в тісному взаємозв’язку із соціальною. Збільшення частки заробітної плати у структурі ВВП сприятиме збалансуванню платоспроможності населення з пропозицією на ринку товарів і послуг. Наслідком стане розширення процесу відтворення та соціальний добробут населення і збільшення надходжень до бюджету [5, с. 85].

Індивідуальний прибутковий податок, з одного боку, є результатом соціально-економічного розвитку, оскільки історично використовується

країнами з досягненням порівняно високого рівня розвитку продуктивних сил суспільства, а з другого – є специфічними відносинами між державою та громадянином, які будуються на реалізації інтересів кожного [7, с. 12]. Поряд зі зміною структури системи податків і зборів актуальним залишається реформування механізмів справляння окремих податків. Останні мають бути спрямовані на забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження.

У даному контексті доцільно реформувати чинний механізм справляння податку з доходів фізичних осіб. Зокрема, він є причиною нерівномірного розподілу податкового навантаження. Згідно з пропорційною системою оподаткування, за однаковою ставкою оподатковують як доходи громадян у межах прожиткового мінімуму, так і високі доходи заможних верств населення. Крім цього, практично відсутня диференціація оподаткування різних за походженням видів доходів. Зокрема, доходи, які за своєю природою одержуються легше, ніж заробітна плата, потрібно оподатковувати за вищою ставкою податку. Також недоцільно оподатковувати частину доходу громадян, що менший від прожиткового мінімуму [6, с. 154].

Розглянемо основи оподаткування доходів фізичних осіб у провідних країн світу. В більшості з них, таких, як Австрія, Бельгія, Велика Британія, Італія, Канада, Нідерланди, Франція, Фінляндія, Японія та інші, при оподаткуванні доходів громадян застосовується прогресивна система. Водночас у деяких країнах – Данії, Норвегії, Швеції – має місце поєднання прогресивного і пропорційного оподаткування доходів громадян. Причому, при оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а при оподаткуванні інших доходів – пропорційні ставки. Спостерігається також і поділ податку на державний та муніципальний, що вирішує проблеми фінансування як загальнодержавного бюджету, так і місцевого [9, с. 67–98].

Особливої уваги заслуговують підходи до побудови особистого прибуткового оподаткування в Німеччині. На частку прибуткового податку з фізичних осіб тут припадає до 40 % дохідної частини державного бюджету. З 2004 р. прибутковий податок справляється за прогресивною шкалою з мінімальною ставкою – 15 % і максимальною – 42 %. Залежно від сімейного стану платники поділяються на 6 класів. Податковий клас залежить, зокрема, від того, чи знаходиться платник у шлюбі, має дітей, є годувальником і т. і. Якщо ж обидва з подружжя мають оподатковуваний дохід, то вони обирають найбільш доцільну для себе комбінацію податкових класів. Податковий клас та відомості про кількість дітей вносять до податкової карти, яку отримують в муніципалітеті. Вона зберігається у роботодавця, і в неї вносяться дані про річний дохід. Об'єктом оподаткування є такі види доходів громадян:

- доходи від роботи за наймом;
- доходи від ведення сільського господарства;
- доходи від підприємницької або вільної професійної діяльності;
- доходи за вкладками в банках, дивіденди за корпоративними правами, цінними паперами, від нерухомості та ін.

До основних видів доходів, які не включаються до складу сукупного оподаткованого доходу, належать:

- допомоги з безробіття, матерям по догляду за дітьми до досягнення ними певного віку, стипендії та інші соціальні допомоги;
- страхові відшкодування;
- доходи від заробітків викладача, вихователя, музиканта, тренера за сумісництвом;
- гонорари, комісійні та інші одноразові заробітки, але не більше встановленого розміру на рік та ін.

Неоподатковуваний мінімум у Німеччині прирівняно до прожиткового і диференційовано залежно від сімейного стану. Характерною особливістю є і те, що в Німеччині створено спеціальний інститут податкових консультантів, які відповідають за правильність нарахування податків [10]. Незважаючи на складність, у податковій системі Німеччини вкоренилися найважливіші принципи, такі, як:

- податки та витрати на їх справляння повинні бути мінімальні;
- податки не повинні гальмувати розвиток бізнесу;
- податки мають бути спрямовані на справедливий розподіл доходів;
- виключення подвійного оподаткування;
- відповідність величини податків розміру державних послуг.

Таким чином, механізм оподаткування доходів фізичних осіб у розвинутих соціально-орієнтованих країнах базується на таких критеріях, як:

- комплексний підхід до формування оподаткованого доходу. Відповідно до нього об'єкт оподаткування включає доходи від підприємницької та незалежної професійної діяльності, від найманої праці та володіння майном, майновими та немайновими правами, основним елементом яких є пасивні доходи (проценти, дивіденди, орендна плата тощо);
- нейтральність (оподаткування доходів одного виду має здійснюватися в однакових розмірах);
- оподаткування економічного потенціалу, згідно з яким об'єктом оподаткування визнається сукупний дохід. Це передбачає включення до оподаткованого доходу не лише заробітної плати, а й пенсійних виплат, отримуваних фізичною особою із системи накопичувального пенсійного страхування, які при їх отриманні були звільнені від оподаткування;
- можливість вивільнення з-під оподаткування доходу, який не перевищує законодавчо встановленого рівня мінімального доходу, а також право на податковий кредит щодо визначених законом витрат на забезпечення життєдіяльності фізичної особи і членів її сім'ї.

Ці критерії не можна однозначно назвати прийнятними для України. Неефективність податкової системи України великою мірою є наслідком низького соціально-економічного розвитку держави. У даному випадку наявна проблема низького рівня податкової бази, внаслідок недостатньо розвинутого реального сектору економіки. З іншого боку, є проблема фінансування соціальної інфраструктури

суспільства для підтримки визначених конституцією соціальних стандартів. А це спонукає до підвищення фінансової ефективності управління податків [6, с. 150].

Поступове розширення бази оподаткування, яке розпочалося з переходом до пропорційного оподаткування якраз віддзеркалює принцип комплексності оподаткування. Хоча, безумовно, положення стосовно включення до оподатковуваного доходу пенсійних та компенсаційних виплат, що передбачено в третьому принципі (оподаткування економічного потенціалу), є досить спірним та, наймовірніше, неприпустимим для умов України через низький рівень життя значної кількості громадян.

Що стосується принципу нейтральності, то його вимоги виконуються частково, при оподаткуванні доходів фізичних осіб, оскільки при оподаткуванні доходів у межах однієї групи допускаються винятки (спадщина, подарунки, виграші і призи та ін.). Не простежується нейтральність і при оподаткуванні доходів підприємців.

Питання регулювання доходів фізичних осіб у розвинених країнах вирішується за допомогою пільгової політики, яка відображає потреби платників і є соціально спрямованою. Держава регулює потреби відтворення робочої сили, встановлюючи мінімальну зарплату та прожитковий мінімум з урахуванням динаміки інфляційних процесів.

Важливим видом податкових пільг, що застосовуються в розвинених країнах, є знижка оподатковуваного доходу залежно від кількості дітей. Проте в Україні механізм цієї пільги не розв'язує проблем соціального захисту сімей з дітьми, адже отримати її можуть не всі платники, а тільки ті, зарібок яких знаходиться в певних межах. У цілому, всі пільги щодо оподаткування доходів фізичних осіб в Україні пов'язані з податковою соціальною пільгою, звідси й досить ілюзорна їх соціальна спрямованість.

Водночас, у досліджуваних країнах найбільш поширеними заходами податкової підтримки домогосподарств є зменшення податкового навантаження на малозабезпечені та соціально уразливі групи фізичних осіб (збільшення сум стандартних і спеціальних податкових вирахувань) [3, с. 14].

Демографічна ситуація в Україні є незадовільною, спостерігається негативна динаміка старіння нації. У зв'язку з цим різні види підтримки сім'ї і стимулювання народжуваності є для нашої держави найважливішим соціальним завданням, від розв'язання якого значною мірою буде залежати майбутнє України як повноцінної європейської держави. Тому застосування податкових стимулів може стати одним із шляхів вирішення цих проблем.

Враховуючи досвід Франції, США, Німеччини, доцільним є надання соціальних пільг при справлянні податку з доходів фізичних осіб не окремим фізичним особам, а сім'ям як суб'єкту оподаткування. Це дало б змогу залишати доходи в сім'ях, що мають на утриманні кількох осіб. Сім'я, таким чином, могла б максимально використовувати доходи, що отримані її працездатними членами, а не розраховувати на субсидії, допомоги з фондів соціального страхування. Це стимулюватиме працездатне населення до легального збільшення своїх доходів та знизить прагнення

до ухилення від оподаткування. Такий підхід дозволив би знизити податкове навантаження на різні верстви населення залежно від сімейного стану, кількості дітей, стану здоров'я та інших факторів. На нашу думку, практику сімейного оподаткування слід передбачити і в Україні через внесення відповідних змін у законодавство, що регулює оподаткування доходів фізичних осіб.

Основні напрями вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з врахуванням передового іноземного досвіду узагальнено на рис. 1.

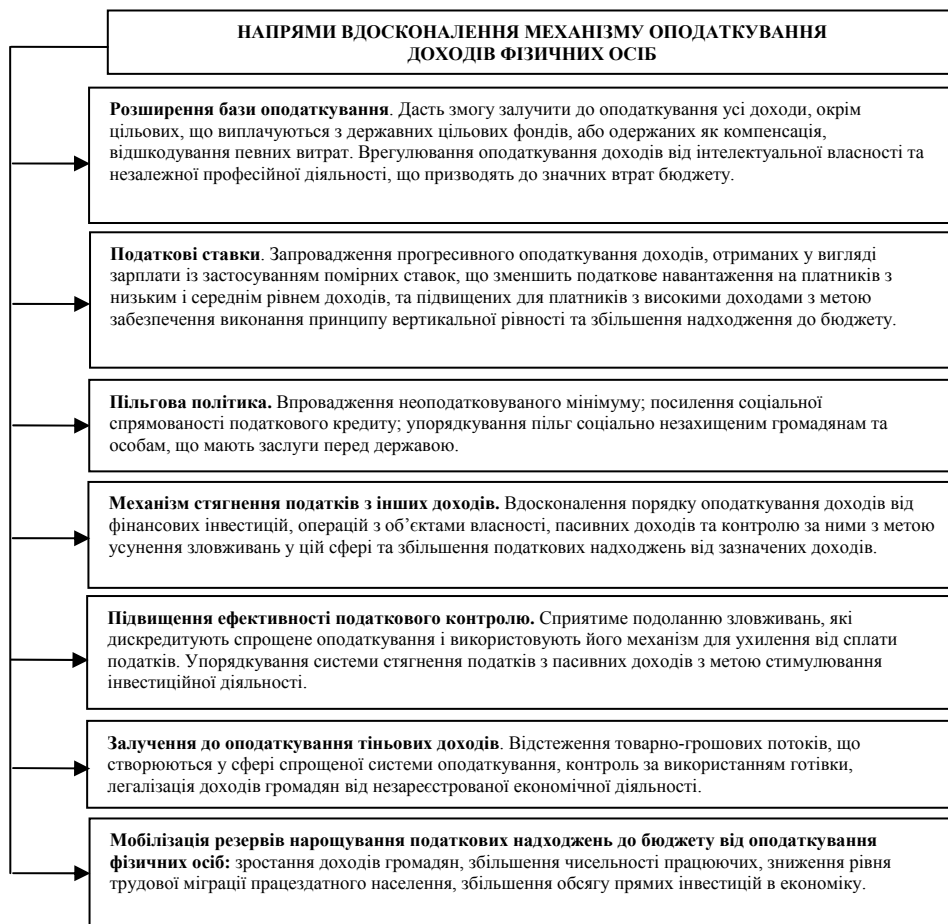

Рис. 1. Напрями вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб

Джерело: власні дослідження.

Підприємницька діяльність без створення юридичної особи в країнах Європейського Співтовариства, здебільшого, оподатковується аналогічно до

доходів фізичних осіб – за прогресивною шкалою. Цим підтверджується дотримання одного з основних критеріїв оподаткування – нейтральності, коли до всіх платників податків, незалежно від їх юридичної форми, типу господарської діяльності, розміру, дохідності, застосовуються однакові підходи до визначення складу об'єкта оподаткування, податкової ставки, обов'язків з реєстрації, подання документів та складання звітності. Тому і податкове навантаження є однаковим як для приватного підприємця, так і для корпорації, якщо вони займаються однаковим бізнесом.

Водночас, можна навести деякі приклади застосування спрощених технологій оподаткування в інших країнах. Зокрема, французьке податкове законодавство передбачає застосування спрощеного оподаткування для так званих мікропідприємств, під якими розуміють фізичних осіб-платників прибуткового податку, річний обсяг яких у сфері торгівлі та надання послуг не перевищує встановленої межі. При оподаткуванні застосовується нормативний метод, відповідно до якого доходи зменшуються на певний відсоток залежно від виду діяльності, а саме: для торговельних операцій дохід зменшується на 70 %, у сфері надання послуг – на 50 %, для інших видів діяльності – на 35 % [8, с. 53]. Аналогічна система визначення чистого доходу за нормами передбачена і в Україні, але вона не набула практичного поширення, насамперед, через низький рівень норм витрат. Через це підприємцям не вигідно застосовувати його, незважаючи на необов'язковість документального підтвердження витрат. Причому це стосується найбільш розповсюджених видів діяльності, таких, як роздрібна торгівля (25 %), надання послуг (25 %), здавання в оренду житла (25 %), посередницька діяльність (5 %). Отже, даний спосіб обчислення чистого доходу з метою оподаткування має перспективи і в нашій державі, але тільки при істотному перегляді норм витрат.

Корисним також є досвід оподаткування підприємців у Франції, які займаються торгівельною, іншою комерційною діяльністю та наданням послуг щодо диференціації граничних обсягів річної виручки, що варіюється залежно від видів діяльності.

Потрібно також звернути увагу й на те, що сучасна фінансово-економічна криза вимагає розробки інструментарію антикризового податкового регулювання. Зокрема, заходи щодо прямого стимулювання ефективної зайнятості реалізуються лише в двох країнах (США та Німеччина), але інші країни широко використовують заходи непрямого впливу, до яких можна віднести стимулювання інвестицій та зменшення податкового навантаження на виплати з оплати праці [3, с. 14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основи вдосконалення й реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні повинні бути максимально наближеними до європейських стандартів. Водночас потрібно враховувати, що досвід податкового регулювання розвинених

країн сформувався, виходячи з їх конкретних історичних та економічних особливостей, тому і можливості його практичного запозичення обмежені. Тому необхідно залучати найбільш прийнятний до наших умов податковий інструментарій. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на вивчення світових тенденцій податкового регулювання у сфері оподаткування доходів фізичних осіб.

Література

- 1.Воронкова О.М. Досвід оподаткування країн Вишеградської групи та його значення для України / О.М. Воронкова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2009. – № 4 (47). – С. 99–104.
 - 2.Демиденко Л.М. Податкова політика Європейського Союзу / Л.М. Демиденко // Наукові праці НДФІ. – 2007.– Вип. 3(40). – С. 87–96.
 - 3.Іванов Ю.Б. Світові тенденції антикризового податкового регулювання / Ю.Б. Іванов // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1 (48). – С. 10–15.
 - 4.Концепція реформування податкової системи України: від 19 лютого 2007 р. № 56-р. // Нове законодавство. – 2007. – № 12. – С.10–18.
 - 5.Львовичкін С.В. Фінансові аспекти формування середнього класу в Україні / С.В.Львовичкін // Статистика України. – 2003. – №1. – С. 85–86.
 - 6.Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: монографія / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
 - 7.Лютий І.О. Досвід індивідуального прибуткового оподаткування в США / І.О. Лютий, О.О. Кривцов // Фінанси України. - 2009. - № 9. – С. 12–25.
 - 8.Нікитенко Д.В. Податкове стимулювання малого та середнього підприємництва / Д.В.Нікитенко // Фінанси України. – 2005. – №3. – С. 48–56
 - 9.Ткаченко Н.М. Податкова система країн світу та України. Облік і звітність: навч.- метод. посіб. / Н.М.Ткаченко, Т.М.Голова, Н.О.Ільченко; за заг. ред. Н.М. Ткаченко. – К.: Алерта, 2004. – 554с.
 - 10.Оподаткування в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.lviv.ua/index.php?id=1789>.
 - 11.Чугунов І.Я. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово - економічного регулювання / І.Я. Чугунов, А.Б. Ігнатенко // Фінанси України. – 2006. – №4. – С. 3 – 14.
-